

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

ISSN 1303-5746

JOURNAL OF
FACULTY OF THEOLOGY
ISTANBUL UNIVERSITY

Sayı/Number: 33

Yıl/Year: 2015

Basım Yılı: 2016

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ (İÜİFD)
JOURNAL OF FACULTY OF THEOLOGY ISTANBUL UNIVERSITY (JFTIU)

İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Adına Sahibi / Owner on Behalf of Faculty
of Theology of Istanbul University
Murteza Bedir (Dekan/Dean)

Editör / Editor
Hüseyin Hansu

Yardımcı Editör / Co-Editor
Mustafa İsmail Bağdatlı

Yayın Sekreteri / Editorial Secretary
Ahmet Aydın

Bölüm Editörleri / Section Editors

Şükrü Özen
Abdullah Tırabzon
Abdülhameed Majeed
Ayşe Zişan Furat
Veysel Kaya
Ali Öztürk

Son Okuma / Redaction

Bünyamin Ayçiçeği
Reyhan Çorak
Mustafa Özağaç

Danışma Kurulu / Advisory Board

Abdurrahman ACAR (Prof.Dr.), Rahim ACAR (Prof.Dr.), Alparslan AÇIKGENÇ (Prof.Dr.), Muhsin AKBAŞ (Prof.Dr.), Yasin AKTAY (Prof.Dr.), Mehmet AKKUŞ (Prof.Dr.), Halis ALBAYRAK (Prof.Dr.), Recep ALPYAĞIL (Doç.Dr.), Ramazan ALTINTAŞ (Prof.Dr.), Abdüsselam ARI (Doç.Dr.), Ali ARSLAN (Prof.Dr.), Zeki ARSLANTÜRK (Prof.Dr.), Nevzat AŞIK (Prof.Dr.), Muhammed ABAY (Yrd. Doç.Dr.), Mahmut AY (Yrd.Doç.Dr.), İrfan AYCAN (Prof.Dr.), Hidayet AYDAR (Prof.Dr.), İbrahim Hakkı AYDIN (Prof.Dr.), Ömer AYDIN (Prof.Dr.), Yaşar AYDINLI (Prof.Dr.), Osman AYDINLI (Prof.Dr.), Fahmettin BAŞAR (Prof.Dr.), Vahdettin BAŞÇI (Prof.Dr.), İrfan BAŞKURT (Doç.Dr.), Kemal BATAK (Doç.Dr.), Abdülaziz BAYINDIR (Prof.Dr.), Mehmet BAYRAKDAR (Prof.Dr.), Bayraktar BAYRAKLI (Prof.Dr.), M.Faruk BAYRAKTAR (Prof.Dr.), Mürteza BEDİR (Prof.Dr.), Ramazan BİÇER (Prof.Dr.), Nahide BOZKURT (Prof.Dr.), Ömer BOZKURT (Yrd.Doç.Dr.), H.İbrahim BULUT (Doç.Dr.), Kerim BULADI (Doç. Dr.), Mehmet BÜYÜKDERE (Prof. Dr.), Yılmaz CAN (Prof.Dr.), Hasan CİRİT (Doç.Dr.), İsmail ÇALIŞKAN (Prof.Dr.), İlyas ÇELEBİ (Prof.Dr.), Mehmet ÇELİK (Prof. Dr.), Yakup ÇİÇEK (Prof.Dr.), Mehmet DALKILIÇ (Prof.Dr.), Muhsin DEMİRCİ (Prof.Dr.), Kürşat DEMİRCİ (Doç.Dr.), İsmail DEMİREZEN (Doç.Dr.), Abdülkadir DONUK (Prof.Dr.), Recai DOĞAN (Prof.Dr.), İbrahim Kafi DÖNMEZ (Prof.Dr.), Ali DURUSOY (Prof.Dr.), Yaşar DÜZENLİ (Prof.Dr.), Feridun M.EMECEN (Prof.Dr.), İzzet ER (Prof.Dr.), Ali ERBAŞ (Prof.Dr.), Hüsamettin ERDEM (Prof.Dr.), Mustafa ERDEM (Prof.Dr.), Ayşe Zişan FURAT (Doç.Dr.), Necmettin GÖKKIR (Doç.Dr.), Bilal GÖKKIR (Doç.Dr.), Musa Kazım GÜLÇÜR (Yrd.Doç.Dr.), Zekeriya GÜLER (Prof.Dr.), Sıtkı GÜLLE (Prof.Dr.), Hacı Mehmet GÜNAY (Prof.Dr.), Osman GÜNER (Prof.Dr.), Nasrullah HACİMÜFTÜOĞLU (Prof.Dr.), Abdurrahman HAÇKALI (Prof.Dr.), Ömer Faruk HARMAN (Prof. Dr.), Hüseyin HANSU (Doç.Dr.), Dursun HAZER (Prof.Dr.), Hayati HÖKELEKLİ (Prof.Dr.), Davut HUT (Dr.), M.Zeki İŞCAN (Doç. Dr.), Abdullah KAHRAMAN (Prof.Dr.), İsmail KARA (Prof.Dr.), Mustafa KARA (Prof.Dr.), N.Ünal KARASLAN (Prof.Dr.), Faruk KARACA (Prof.Dr.), Ahmet KAVAS (Prof.Dr.), Mahmut KAYA (Prof.Dr.), Fahri KAYADİBİ (Prof.Dr.), Ziya KAZICI (Prof.Dr.), Bilal KEMİKLİ (Prof.Dr.), İmaduddin Khalil (Prof.Dr.), A.Saim KILAVUZ (Prof.Dr.), Recep KILIÇ (Prof.Dr.), Sadık KILIÇ (Prof.Dr.), Celal KIRCA (Prof.Dr.), Abdullah KIZILCIK (Doç.Dr.), Ferhat KOCA (Prof.Dr.), Hasan KURT (Prof.Dr.), Saffet KÖSE (Prof.Dr.), Yaşar Abit KOÇAK (Prof.Dr.), Mustafa KÖYLÜ (Prof.Dr.), Zekeriya KURSUN (Prof.Dr.), İlhan KUTLUER (Prof.Dr.), Bekir KUZUDİŞLİ (Doç. Dr.), Talip KÜÇÜKCAN (Prof.Dr.), Muhtinin MACİT (Doç.Dr.), Yurdağül MEHMETOĞLU (Prof.Dr.), Ahmet Yaşar OCAK (Prof. Dr.), Hakan OLGUN (Doç.Dr.), Mesut OKUMUŞ (Prof.Dr.), Reşat ÖNGÖREN (Prof.Dr.), Hakkı ÖNKAL (Prof.Dr.), Abdülkerim ÖZAYDIN (Prof.Dr.), Tahsin ÖZCAN (Prof.Dr.), Abdurrahman ÖZDEMİR (Prof.Dr.), Metin ÖZDEMİR (Prof.Dr.), Mehmet ÖZDEMİR (Prof.Dr.), Mehmet ÖZKARCI (Prof.Dr.), Mevlüt ÖZLER (Prof.Dr.), Haneî PALABYIK (Prof.Dr.), Hüseyin PEKER (Prof. Dr.), Selahattin POLAT (Prof.Dr.), Mehmet Saffet SARIKAYA (Prof.Dr.), Hüseyin SARIOĞLU (Prof.Dr.), A.Nedim SERİNSU (Prof. Dr.), Burhanettin TATAR (Prof.Dr.), Mustafa TAHRALI (Prof.Dr.), Mustafa TEKİN (Doç.Dr.), Nihat TEMEL (Prof.Dr.), Mustafa Zeki TERZİ (Prof.Dr.), Nuri TINAZ (Doç.Dr.), Kasım TURHAN (Prof.Dr.), Süleyman TULUCU (Prof.Dr.), Talip TÜRCAN (Prof.Dr.), Osman TÜNER (Prof.Dr.), Mustafa USTA (Prof.Dr.), Mazlum UYAR (Prof.Dr.), Yavuz ÜNAL (Prof.Dr.), İsmail Safa ÜSTÜN (Prof. Dr.), İsmail YAKIT (Prof.Dr.), Ahmet YAMAN (Prof.Dr.), Cafer Sadık YARAN (Prof.Dr.), Metin YASA (Doç.Dr.), Davut YAYLALI (Prof.Dr.), Nesimi YAZICI (Prof.Dr.), Hüseyin YAZICI (Prof.Dr.), Adem YERİNDE (Doç.Dr.), Yavuz YILDIRIM (Yrd.Doç.Dr.), Ali YILMAZ (Prof.Dr.), İsmail YİĞİT (Prof.Dr.), A.İhsan YİTİK (Prof.Dr.), Metin YURDAGÜR (Prof.Dr.), Ahmet YÜCEL (Prof.Dr.),

Yönetim Yeri / Administration Place

İskenderpaşa Mahallesi, Horhor Caddesi, Kavalalı Sokak, No:1 A-Blok 34080 Fatih /İstanbul.
Tel: (212) 532 60 20, Faks: (212) 532 62 07, e-posta: ilhdergi@istanbul.edu.tr

İÜİFD yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.
İÜİFD'de yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.
Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları İÜİFD'ye ait olup, izinsiz olarak kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz veya elektronik ortama taşınmaz.

JFTIU is a biannual peer reviewed international journal.

Legal and scientific responsibility of the published articles belong to the author.

All rights of the published materials belong to JFTIU. These materials cannot be republished, duplicated or moved to an electronic environment partially or completely without permission.

http://dergipark.ulakbim.gov.tr/iuilah

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

OSMANLI DÖNEMİ FENER RUM PATRİKLERİNİN SEÇİMİ /
THE ELECTIONS OF THE PHANAR PATRIACHS IN THE OTTOMAN PERIOD

Salih İnci
9-58

ADLİ PSİKİYATRİNİN VERİLERİ İŞİĞİNDA DİNİ SORUMLULUKLARA PSİKOLOJİK
BAKIŞ / PSYCHOLOGICAL VIEW TO RELIGIOUS RESPONSIBILITIES, IN THE LIGHT OF
THE FORENSIC PSYCHIATRIC DATAS

Ümit Horozcu
59-96

TEK PARTİ DÖNEMİNDEKİ BAZI DİNÎ YAYINLARIN YASAKLANMA SEBEPLERİ /
THE REASONS OF PROHIBITION OF SOME RELIGIOUS PUBLICATIONS IN THE
SINGLE PARTY ERA

Kamil Coştu
97-122

HASAN BASRİ ÇANTAY'IN "KUR'ÂN-I HAKÎM VE MEÂL-İ KERÎM" İSİMLİ ESERİNDE
TASAVVUFÎ YORUMLAR / SUFI INTERPRETATIONS IN HASAN BASRI ÇANTAY'S
"KUR'ÂN-I HAKÎM VE MEÂL-I KERİM"

Mahmud Ay
123-146

İMAM HATİP ORTAOKULLARINDA GÖREV YAPAN ÖÇRETMENLERİN DİSİPLİN
PROBLEMLERİ KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLERİ / THE OPINIONS OF TEACHERS
WORKING IN IMAM HATIP SECONDARY SCHOOLS ABOUT DISCIPLINE PROBLEMS

Mustafa İsmail Bağdatlı
147-166

ISAAC MAYER WISE: AMERİKAN REFORM YAHUDİLİĞİNİN KURUCUSU /
ISAAC MAYER WISE: THE FOUNDER OF AMERICAN REFORM JUDAISM

Mahmut Salihoglu
167-178

KADINLARIN CEMAATLE KILINAN NAMAZLARA İŞTİRAKİ VE NAMAZLARININ
EDASI / WOMEN'S ATTENDANCE TO THE CONGREGATIONAL PRAYERS AND THEIR
PERFORMANCE OF PRAYERS

Abdullah Tırabzon
179-204

DOĞRUDAN SATIŞ YÖNTEMLERİNDEN ÇOK KATLI PAZARLAMA (NETWORK MARKETING) VE FİKHÎ DEĞERLENDİRMESİ / MULTI-LEVEL MARKETING AS A METHOD OF DIRECT SELLING FROM THE POINT OF ISLAMIC JURISPRUDENCE

Abdullah Durmuş
205-228

الاتجاه السياسي في تفسير المنار (عرض وتحليل لمجموعة من القضايا السياسية)

POLITICAL DIRECTION IN AL-MANAR INTERPRETATION (DISCUSSION AND ANALYSIS FOR A GROUP OF POLITICAL ISSUES)

Odeh Abdullah / Mahmoud Sallom
229-258

**TOPLANTI, SEMPOZYUM, ÇALIŞTAY /
MEETING, SYMPOSIUM, WORKSHOP**

“Şîa ve Hadis” Paneli,
(Bilim ve Sanat Vakfı Medeniyet Araştırmaları Merkezi, 18 Nisan 2015)

Seyit Ali Güşen
259-266

Osmanlı Kitap Kültürü: Cârullah Efendi Sempozyumu
(İlmi Etüdler Derneği, 15 Şubat 2015)

Rumeysa Nurdan Akyüz
267-271

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ / BOOK REVIEW

Ahmet Selahaddin Bey, Kabe Yollarında: Surre Alayı Hatıraları, haz. İsmail Kara, Yusuf Çağlar (İstanbul: Dergah Yayınları, 2015), 206 s.

M. Talha Çiçek
272-276

Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Yakın Tarihimizin Belgesi 1908-1925 Sırâtmüstakîm Mecmuası

Reyhan Çorak
277-286

TEK PARTİ DÖNEMİNDEKİ BAZI DİNÎ YAYINLARIN YASAKLANMA SEBEPLERİ

Kamil Coştu*

Öz:

Her siyasî anlayış, kendi kriterlerine uygun olmadığını düşündüğü bazı gazete, mecmua ve kitap gibi çeşitli yayınları yasaklamıştır. Tek partili yıllarda da diğer dönemlerde olduğu gibi bazı dinî muhtevalı yayınların basımı, iç ve dış siyasete uygun görülmemekle engellenmiştir. M. Kemal Atatürk döneminde daha çok dini tahrif edici yayınlar yasaklanırken; İsmet İnönü'lü yıllarda “dua mecmuası” ve tek parti zihniyetini eleştiren kişilerin eserleri de bu tür bir akıbete maruz kalmıştır. Kurucu irade bu kararı alırken çoğu zaman Diyanet İşleri Reisliği'nin konu hakkındaki fikrine başvurmamıştır. Mezkûr dönemde yasaklanan yayınlarla ilgili kararnamelere bakıldığında ise, pek çok eserin Matbuat Kanunu'nun yanlış maddesi ile memnu kıldığı anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tek partili dönem, Matbuat Kanunu, kararname, yasaklanmış dinî yayınlar, Diyanet İşleri Reisliği.

Abstract:

The Reasons of Prohibition of Some Religious Publications in the Single Party Era

Every political understanding prohibited some publications such as newspapers, magazines and books because it perceived them as opposite to its criteria. Even during the single party years, which were the same as other terms, some religious publications were inhibited from publication by the politicians because of not being suitable for domestic and international political

* Dr., Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde “1924-1949 Yılları Arasında Din Eğitimiine Yönelik Yayınlanan Eserlerin Değerlendirilmesi” başlıklı doktora tezini 2015 yılında tamamladı.

views. When the publications distorting religion were banned in the M Kemal Atatürk's era, both "prayer magazine" and works written by those criticized the single-party mentality were under the same prohibition in the İsmet İnönü's years. Generally, founding will did not consult with the Leadership of Religious Affairs about the issue banning in decision-making process. When the degrees related to the banned publications were looked at, it is understood that many works were prohibited with a wrong article of the press law.

Keywords: the Single Party Period, the Press Law, degree, banned religious publications, the Leadership of Religious Affairs.

1. Giriş

Her yönetim, basın-yayın açısından kendine has kriterler belirlemiş ve buna dayanarak bazı gazete, mecmua ve kitapların¹ yayımını zaman zaman yasaklamıştır.² Bu tür yasal düzenleme ve uygulama örneklerine, tek partili yıllarda olduğu gibi Cumhuriyet öncesi³ ve 1945 sonrası dönemlerde⁴ de rastlamak mümkündür. Bu makalede yasaklama hususu, tek parti dönemi olarak zikredilen 1925-1945 arasında neşredilen dinî muhtevalı yayınlarla sınırlandırılmıştır. Araştırmanın problemini, tek partili dönemde yasaklanan dinî muhtevalı yayınların memnu kılınma sebepleri teşkil etmektedir. Ayrıca M. Kemal Atatürk ve İsmet İnönü dönemlerinin benzeşen ve ayrışan yönleri de, yasaklanan dinî muhtevalı yayınlar açısından ele alınacaktır. Bu problem ile amaçlanan, dönem idarecilerinin din algısının dinî muhtevalı yayınlara yansımalarının kişi bazında değişip değişmediğini irdelemektir. Konunun spesifik alana indirgenmiş olması, dönemin din algısının aydınlatılması adına önem taşıdığı gibi, yasaklanan dinî yayınlar

¹ Mutafa Yılmaz, "Cumhuriyet Döneminde Bakanlar Kurulu Kararı ile Yasaklanan Yayınlar", *Kebikeç Dergisi*, Yıl 3, S.6, 1998. s.53.

² Yasaklamalara karşı genel olarak araştırmacılar benimsediği görüşün daha çok engellendiğini zikreden bakış açısıyla değerlendirme de bulunmuşlardır. Bu tür bir yayın için bk: Bülent Habora, *Yasak Kitaplar*, İstanbul: Habora Kitabevi, 1969.

³ Osmanlı son dönemi basın-yayın sansürü hakkında bk: Fatmagül Demirel, *II. Abdülhamid Döneminde Sansür*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2007; Fethi Kardeş, *Basın-Yayın Genel Müdürlüğü: 60 Yıllık Hikayesi*, Ankara: Basın-Yayın Genel Müdürlüğü Yay., 1980, s.55; *Sansür Talimatnamesi*, İstanbul: Matbaayi Askeriye, 1330; Süleyman Beyoğlu, "1919'da Basının Sansürüne Dair Bir Belge", *Türk Dünyası Dergisi*, İstanbul, Haziran, 1992.

⁴ 1945 sonrası basın-yayın sansürü hakkında bk: Alpay Kabacalı, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayını, 1990; H. Nedim Şahhüseyinoğlu, *Dünden Bugüne Düşünceye ve Basına Sansür*, Ankara: Parağraf Yayınları, 2005.

hakkında toplu bir görünüm sağlaması itibariyle de Türkiye'deki dinî yayıncılığın gelişimi adına bilgiler sunacaktır. Bu bilgiye konu hakkındaki Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde yer alan kararnamelemler kullanılarak varılmaya çalışılmıştır. Değerlendirmelerin bütünlük taşıması için, yasaklanan bazı dinî davranış-sözlere ve Diyanet İşleri Reisliği'nin yaklaşım tarzına da yer verilecektir.

2. Yasaklanan Dinî İçerikli Yayınlarla İlgili Genel Bilgiler

Tek parti döneminde yasaklanan yayınlarla ilgili resmî belgeler Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde yer almaktadır. Burada yer alan yasaklı yayınlarla ilgili belgelere genel olarak bakıldığında; harf inkılabı vb. yeniliklere muhalefet, misyonerlik faaliyetinde bulunmak, Türkiye'nin imajını rencide etmek, halkı galeyana getirmek, komünistlik, Rum ve Ermeni vatandaşları kışkırtmak, irticai içeriğe sahip olmak, Türkçülük-Kürtçülük vb. bölücü konulara yer vermek, Mustafa Kemal Paşa'nın şahsına karşı ithamlarda bulunmak gibi gerekçe ile kararlara varıldığı görülmektedir.⁵ Aynı hassasiyetle olmasa da, Hristiyanlık propagandası yapan az sayıdaki eser⁶ ve çalışma da memnu kılınmıştır.⁷

İslâm dini ile ilgili yasaklama belgelerine özel olarak bakıldığında ise; çeşitli kitap, broşür, levha ve mecmualarla birlikte ağa, hacı, hafız, hoca, molla, efendi, bey, beyefendi, paşa, hanım, hanımefendi, hazretleri gibi günlük halk dilinde sıklıkla kullanılan bazı dinî lakap ve unvanların da sakıncalı görüldüğü anlaşılmaktadır.⁸ Bununla birlikte, 'efendi' kelimesinin yasaklanmış olduğu her ne kadar bildirilmişse de, bu tür ifadelerin kurumlar arası bazı yazışmalarda kullanıldığı vâkîdir.⁹ Bu durum, din eğitimi-öğretimi vermeye çalışan kişilerle birlikte,¹⁰ mezkûr ifadeleri kullanan va-

⁵ Mustafa Yılmaz - Yasemin Doğaner, "Demokrat Parti Zamanında Bakanlar Kurulu Kararı ile Yasaklanan Yayınlar", *Kebikeç Dergisi*, S.22, 2006, s.156-157.

⁶ Yılmaz, "Cumhuriyet Döneminde Bakanlar Kurulu Kararı ile Yasaklanan Yayınlar", s.72.

⁷ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon No:030.10.0.0.Kutu No:109, Dosya No:725, Sıra No:13.

⁸ BCA, Fon No:051.V33.0.0, Kutu No:4, Dosya No:36.Sıra No:15

⁹ BCA, Fon No:030.10.00.00, Kutu No:192, Dosya No:318, Sıra No:27;

¹⁰ Eşref Edip, "Zincirli Din Hürriyeti", *Sebilürreşad Mecmuası*, C.I, 12.08.1948, s.183.

tandaşların da çeşitli tahkikat ve cezalandırmalara maruz kaldığını göstermektedir.¹¹

Tek parti dönemi basın-yayın yasaklamaları, 1931'e kadar 1909'da kabul edilen Basın Kanunu ile; bundan sonraki yıllarda ise, Matbuat Kanunu'na dayanılarak gerçekleştirilmiştir. 25.07.1931 tarihinde kabul edilen Matbuat Kanunu'nun en önemli maddeleri 50 ve 51 numaralı olanlar olup, bunlar dönemin zabıt ceridelerinde şu şekilde yer almaktadır:

“Madde 50- Memleketin umumî siyasetine dokunacak neşriyattan dolayı, İcra Vekilleri Heyeti kararı ile gazete ve mecmualar, muvakkaten tâtîl olunabilir. Bu suretle kapatılan gazete veya mecmuanın neşrine devam edenler hakkında 18 inci madde hükmü tatbik olunur. Bu suretle kapatılan bir gazetenin mesulleri, tâtîl müddetince başka bir gazete çıkaramaz.

Madde 51- Yabancı bir memlekette çıkan bir gazete veya mecmuanın Türkiye'ye sokulması ve dağıtılması İcra Vekilleri Heyeti kararı ile men olunabilir. Dağıtılan nüshalar karardan evvel, İcra Vekilleri Heyeti'nden müstacelen karar alınmak üzere, Dâhiliye Vekili'nin emri ile toplattırılabilir. Men olunmuş gazeteleri memnuiyeti bilerek Türkiye'ye sokan veya dağıtanlardan 300 liraya kadar ağır para cezası alınır”¹²

Bu ikisi arasında ise en önemli içeriğe sahip olan, 50 numaralı maddedir. Bu madde oylanmadan önce dönemin Başvekili İsmet Paşa'nın konuşma yapması bunun bir göstergesidir. Başvekil konuşmasında bu madde sayesinde yurdun iç ve dış tehlikelerden korunacağına dikkat çekmiştir.¹³ Dinî muhtevalı yayınların yasaklanmasına dair en ilginç husus ise; Türkiye'de basımı gerçekleştirilmiş yayınların hepsinin 51. madde ile memnu

¹¹ BCA, Fon No:030.10.0.0, Kutu No:102, Dosya No:668, Sıra No:3.

¹² TBMM Zabıt Ceridesi, “Matbuat Kanunu”, C.II, Devre IV, İnikat XXXV, 25.07.1931, s.374-375; Resmî Gazete, “Matbuat Kanunu”, 08.08.1931, S.1867; BCA, Fon No:18.00.00.00, Kutu No:86, Dosya No:129, Sayı No:1933; İlgili yorum için bk: Koçak, “Millî Şef Döneminde Yönetim ve Basın Hayatı”, s.149.

¹³ TBMM Zabıt Ceridesi, “Matbuat Kanunu”, s.374-375.

kılınmış olmasıdır. Bu durum, yasaklamaların yanlış maddeye dayanılarak yapıldığını göstermektedir. Bu yanlış uygulamanın sebebine ise, ileride değinilecektir.

Matbuat Kanunu'nda yer alan maddelerin genel olarak muğlak ifadeler içermesi, oldukça sert eleştirilerin yapılmasına sebebiyet vermiştir. Mesela bu yorumlardan birinde yazar görüşünü; "1931 tarihli Basın Yasası'yla basın, güdümlü bir konuma düşürülmüştür. Hükümeti eleştirmek, yolsuzlukları, rüşveti, siyasi bir olayı yazmak, gazetenin kapatılmasını ve cezayı peşinen kabullenmek demektir. Ancak hükümet bununla da yetinmedi ve 27 Haziran 1938'de Basın Yasası'nın sekiz maddesi değiştirilerek baskılar artırıldı"¹⁴ şeklinde dile getirmiştir. Konu hakkında başka eleştirel yorumları okumak da mümkündür.¹⁵

Tek parti dönemi basın-yayın yasakları hakkında Mustafa Yılmaz ve Yasemin Doğaner'in yaptığı araştırmaya göre, 1923-1938 yılları arasında - yani M. Kemal Atatürk döneminde- toplam 132 yayının neşri sakıncalı bulunmuştur. İsmet İnönü dönemi diye adlandırılabilir 1938-1949 yılları arasının ilk dilimi olan 1938-1945'te 65; 1945-1949'da ise, 112 olmak üzere toplam 177 yayın yasaklanmıştır.¹⁶ M. Kemal Atatürk ile İsmet İnönü dönemleri karşılaştırıldığında, bu istatistikî veriye göre, 1938-1949 arasında daha çok yayının yasaklandığı anlaşılmaktadır. Bazı yorumlarda 1940 sonrasında yasaklamaların artmasının sebebi olarak, II. Dünya Savaşı'nın psikolojik etkisi gösterilmektedir.¹⁷ Ayrıca bu istatistikî veriye dayanılarak, tek partili dönemde yaklaşık 190 küsur eserin yasaklandığı yorumunu yapmak da mümkündür. Kurucu iradenin yayın yasaklama anlayışını, kendisine yönetim modeli olarak seçtiği Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında ise, Türkiye'de oldukça sert bir anlayışın sergilendiği anlaşılmaktadır. Türki-

¹⁴ H. Nedim Şahhüseyinoğlu, *Dünden Bugüne Düşünceye ve Basma Sansür*, Ankara: Paragraf Yay., 2005, s.52.

¹⁵ Ahmet Cemil Ertuğ, *Cumhuriyet'in Tarihi*, İstanbul: Pınar Yay., 2004, s.102-105.

¹⁶ Yılmaz - Doğaner, *Cumhuriyet Döneminde Sansür (1923-1973)*, s.13-19; Aynı yazarların bir makalesinde yer alan ifadeye göre, M. Kemal Atatürk döneminde yasaklanan yayın sayısı 144 olarak verilmiştir. Bunun için bk: Yılmaz - Doğaner, "Demokrat Parti Zamanında Bakanlar Kurulu Kararı ile Yasaklanan Yayınlar", s.154-155.

¹⁷ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003, s.167.

ye’de dinî alanla ilgili yasaklamalar, daha çok hukukî süreç olarak; Fransa ve diğer Avrupa ülkelerinde, toplum huzurunu ön plana alan bir yaklaşım tarzı şeklinde uygulanmıştır. Avrupa’daki yaklaşımın anlaşılması noktasında şu alıntı önem arz etmektedir:

“(Fransa’da) Bakanlık bazı okulların sınıflarındaki haçların kaldırılmasıyla ilgili olarak ivedi bir yazı gönderir... Genelgede bu uygulamanın ancak ‘halkın talepleri’ doğrultusunda ve bölgenin idarî yöneticisinin onayıyla yapılabileceği belirtilir. Gerçekten büyük çoğunluk bu tür işaretlerin kaldırılmasından yanaysa, bu saygılı bir biçimde ve herhangi bir olaya neden vermemek amacıyla okul tatili sırasında yapılacaktır. Aksi yapıldığında ailelerde ve okullarda kargaşa olacaktır. Lâikleşme yasası ‘bir savaş yasası değil, insanların ülkede huzur içinde yaşamasını sağlamaya yönelik yaşayan büyük yasalardan biridir.’ Söz konusu haçlar ‘insanların büyük çoğunluğunun, kendi vicdanî kararlarıyla haçların yerinin okullar değil, kiliseler olduğuna inandığı konusunda net bir kanaate varıncaya kadar’ yerinde duracaktır.”¹⁸

Bu anlayış maalesef 1925-1945 arasında Türkiye’de sergilenmemiştir. Dinî muhtevalı yasaklamalarla ilgili belgeler incelendiğinde, bu hususun sadece dinî içerikli yayınlarla sınırlı kalmadığı; ayrıca pek çok dinî ritüelin de memnu görüldüğü anlaşılmaktadır.¹⁹ Engellemelere en çok maruz kalan dinî ritüel, ezanın okunuşu hakkındadır. Ezanı Arapça ifadelerle okumanın 2 Haziran 1941 tarihine kadar yasal müeyyidesinin bulunmaması, bu alanda keyfî cezaların uygulanmasına sebebiyet vermiştir.²⁰ 1941 yılında 4.055 sayılı ‘Türk Ceza Kanunu’nun Bazı Maddelerini Değiştiren Kanun’ ile Türk Ceza Kanunu’nun 526’ncı maddesinin ikinci fıkrasına eklenen “Arapça ezan ve kamet okuyanlar üç aya kadar hafif hapis, on liradan 200 liraya kadar hafif para cezasıyla

¹⁸ Jean Bauberot, *Lâiklikle Tutku Arasında (1905-2005)*, (çev. Alev Er), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2004, s.19.

¹⁹ Sadık Albayrak, *İrticanın Tarihi 5: Tek Parti Dönemi ve Batıcılık*, İstanbul: Araştırma Yay., 1989, s.130-180.

²⁰ Ali Dikici, “Millî Şef İsmet İnönü Dönemi Lâiklik Uygulamaları”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.42, Kasım 2008, s.161-192.

cezalandırılırlar” hükmündeki cezai yaptırımla yasal düzenlemeye gidilmiştir. Bu cezalandırmaya, görev dışı herhangi bir yerde okuyanlar da dâhil edilmiştir.²¹

Bununla birlikte, dinî içerikli yasaklamaların sorumlusu olarak bir kişiyi, grubu veya kurucu iradeyi göstermek oldukça tutarsız bir değerlendirme olur. Bu hususu, M. Kemal Atatürk hakkında yazılan bir eserin yasaklanması örneğinden de anlamak mümkündür. M. Kemal Atatürk, kendisini konu edinen bir kitabın yasaklanma gerekçesini sormuş, cevap olarak *“Zât-ı âlîleri hakkında iftiralar taşıdığı”* yanıtını almıştır. Bunun üzerine; *“İçki meselesi mi?”* diye tekrar sormuş; *“Evet”* cevabını alınca *“Az bile yazmış”* karşılığını vererek *“Bırakın yurda girsin, millet okusun”* diyerek görüşünü belirtmiştir. Fakat onun bu tavsiyesine rağmen kitap sakıncalı görülerek yurda sokulmamıştır.²² M. Kemal Atatürk’ün serbest bırakılmasını söylediği halde kitabın yasaklanması, konunun hukukî olarak ele alındığının bir göstergesidir. Bu hukukî anlayış bazı araştırmacılara göre, Takrir-i Sükûn’la başlayıp 1931 ve 1938’deki yasal düzenlemelerle daha da ağırlaştırılarak uygulanmıştır. Özellikle II. Dünya savaşı yıllarında hükümet, çeşitli yayınlara olduğu gibi basına da doğrudan direktifler vermiş, baskıyı artırmıştır.²³ Bu direktiflerin birinde; *“Gazetelerinizin son günlerdeki neşriyatı arasında dinlerden bahis bazı yazı ve mütâlâa, imâ ve temennilere rastlanmaktadır. Bundan sonra dinler mevzuu üzerinde gerek tarihî, gerek temsilî ve gerek mütâlâa kabilinden olan her türlü makâle, bend, fıkra ve tefrikaların neşrinden tevakki edilmesi ve başlamış bu kabil tefrikaların en çok on gün zarfında nihayetlendirilmesi ehemmiyetle rica olunur”*²⁴ şeklindeki ifadelerle dinî içerikli gazete ve mecmualara yönelik baskıcı tutum net olarak sergilenmiştir. Necip Fazıl Kısakürek tarafından yayına hazırlanan *Büyük Doğu* mecmuasının, Mayıs 1944 tarihli sayısında *“Allah’a itaat etmeyene itaat edilmez”* hadis-i şerifine kapakta yer verilmesi üzerine,

²¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C.XIX, Devre VI, İctima 2, Atmış Birinci İnikat, 02.06.1941, s.6.

²² Yılmaz Vurkaç, *Atatürk ve Kitap*, İstanbul: Millet Yay., 1985, s.106.

²³ Etyen Mahçupyan, *Bati’dan Doğu’ya, Düünden Bugüne Zihniyet Yapıları ve Değişim*, İstanbul: Patika Yay., 2000, s.268.

²⁴ “Türkiye’de Din İlerliyor”, *İslâm Mecmuası*, C.II, S.2, Şubat, 1958, s.20, 33.

halkın yöneticiler aleyhine kışkırtıldığı gerekçesiyle kapatılması da gazete ve mecmualara yönelik baskıya örnektir.²⁵

Bu genel bilgilerden sonra yasaklanan dinî içerikli yayınları M. Kemal Atatürk ve İsmet İnönü dönemleri şeklinde iki ayrı başlıkta incelemek mümkündür. Böylece, her iki idarecinin din-yönetim ilişkisine yönelik algı daha net görülebilme imkanı elde edilebilir.

3. M. Kemal Atatürk Döneminde Yasaklanan Dinî Muhtevalı Yayınların Memnû Kılınma Sebepleri

M. Kemal Atatürk döneminde yasaklanan dinî muhtevalı yayınları beş ayrı başlıkta toplamak mümkündür. Bunlardan birincisi, bazı yayınların misyonerlik amacı güden içeriğe sahip olmasıdır. Misyonerlik yapan yayının birinci sırada zikredilmesinin sebebi,²⁶ Matbuat Kanunu sonrasında yasaklanan dinî içerikli ilk eserle ilgili kararnamede de bu gerekçenin zikredilmesidir. Misyonerlik yaptığı gerekçesiyle yasaklanan bu yayın Bulgaristan'da çıkarılan *Şâhidü'l-Hakayık* adlı risale olup, ilgili kararnamede '*risalenin baştan aşağıya misyonerliğe ve Türkleri Protestanlığa teşvike matuf din propagandası yaptığı anlaşıldığından memleketimize sokulmasının yasak edilmesi*' 21/6/933 tarih ve 6139 sayılı tezkere ile 24/6/933'te kabul edildiği ifade edilmiştir.²⁷ Bu kararnamenin ekine ulaşılamamıştır. Bundan dolayı, mezkûr yayında yer alan misyonerlik propagandası yapan ifadelerin neler olduğu bilinmemektedir. İlgili kararnameye bakarak değerlendirmek gerekirse, eserin yasaklanması ile misyonerlik faaliyetinin Türkiye'ye girmesi arasında yakın bir ilişkinin olduğu ve bunun engellenmek istenildiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte kesin olarak bilinen ise, M. Kemal Atatürk'ün misyonerlik hakkında oldukça hassas olduğudur. 1935 yılında '*İsa'nın Dağdaki Vaazı*' adlı yayının aynı gerekçe ile yasaklanması bunun bir delilidir.²⁸

²⁵ Dikici, s.42.

²⁶ Yılmaz, "*Cumhuriyet Döneminde Bakanlar Kurulu Kararı ile Yasaklanan Yayınlar*", s.71.

²⁷ BCA, Fon No:030.18.01.02, Kutu No:37, Dosya No:48, Sıra No:07; Bu kararname sirküsünü Mustafa Yılmaz yanlış vermiştir. Yılmaz, "*Cumhuriyet Döneminde Bakanlar Kurulu Kararı ile Yasaklanan Yayınlar*", s.73.

²⁸ BCA, Fon No:030.10.01.02, Kutu No:51, Dosya No:8, Sıra No:13.

Misyonerlik yapan eserle ilgili kararnamedeki gibi gerekçeler bazılarında net olarak zikredilmemiş ‘zararlı yazıları ihtiva ettiği’ gibi muğlak ifadelere yer verilmiştir. Bu eserler hakkındaki kararnameleri, mezkûr dönemde yasaklanmış ikinci tür yayın olarak belirtmek mümkündür. Ali Ulvî’nin eseri bu duruma örnek olup, ilgili kararnamede; ‘*Doğruyol adındaki eserin, zararlı yazıları ihtiva eylediği ve bu sebeple gerek muharriri ve gerekse basan matbaa aleyhine takibata başlandığı anlaşıldığından halka dağıtılmasını önlemek üzere mezkûr kitabın toplattırılması; Dâhiliye Vekilliği’nin 20/8/934 tarih ve 473 sayılı tezkeresi ile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyeti’nce 21/8/934’te tasvip ve kabul’* edildiği bilgisine yer verilmiştir.²⁹ Ali Ulvî’nin eseri ile ilgili kararnamenin ekine de Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi’nde ulaşılammıştır. Bu sebeple, kararname metninde zikredilen ‘zararlı yazıları ihtiva’ ettiği ifadesinden anlatılmak istenenin ne olduğu açık değildir. Eserin yasaklanması iki sebepten kaynaklanmış olabilir. Birincisi İslâm dini akidesine zarar verici muhtevaya sahip olmak; ikincisi ise, devletin benimsediği yeniliklere muhalif konuları barındırmak.

M. Kemal Atatürk döneminde yasaklanan üçüncü tür yayın; İslâm akidesini bozmak isteyen eserlerdir. A. İbrahim’in yazdığı eserle ilgili kararname buna örnektir. İlgili kararnamede bu durum; ‘*İbrahim tarafından yazılan ve 1934 yılında Türkiye Matbaası’nda basılmış olan ‘Millî Din Duygusu ve Öz Türk Dini’ adındaki kitabın memleketimiz aleyhinde zararlı yazıları taşıdığı anlaşıldığından Matbuat Kanunu’nun 51 inci maddesi hükmüne göre satışının yasak edilmesi, Dâhiliye Vekilliği’nin 14/1/1935 tarih ve 35 sayılı tezkeresi ile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyeti’nin 16/1/1935 toplantısında onanmıştır’* denilerek belirtilmiştir.³⁰ Kararnamede yer alan ‘memleketimiz aleyhinde zararlı yazıları taşıdığı’ ifadesinden kasdedilmek istenenin ne olduğunu, belgenin ekinde yer alan; ‘... Kitap sahibi yeni bir din mübeşşiri olmak istermiş gibi kalem kullanıyor. Bu dini sözde milliyet ve ilme istinat ettirmek istiyor. Bu sırada pozitivizm nazeriyelerini mistisizm ile karıştırarak dinin manevî faydalarını sayıyor. İslâm’ın Türklük’e uymayan bir din olduğunu kaydettiği halde camilerde

²⁹ BCA, Fon No:030.18.01.02, Kutu No:47, Dosya No:58, Sıra No:02.

³⁰ BCA, Fon No:030.0.18.01.02, Kutu No:51, Dosya No:4, Sıra No:5.

bazı tadilat yapılarak dinin düzeltilebileceği iddiasında bulunuyor. Netice olarak istediği en mühim ıslahat merasimlere musikiyi de sokmaktır..."³¹ açıklamadan daha net anlaşılmaktadır. Yazarın bu amaca erişmek için, İslâm'ın Türk toplumunun yaşantısına uygun olmayan bir din olduğu ve bununla birlikte musiki aletlerinin cami merasimlerinde kullanılması gibi İslâm akidesine aykırı uygulama ve görüşlerle okuyucuyu etkilemeye çalıştığı anlaşılmaktadır. M. Kemal Atatürk döneminde misyonerlik faaliyetlerinde bulunan yayınlara yönelik gösterilen hassasiyetin A. İbrahim ve benzeri şahısların İslâm akidesini bozucu eserleri hakkında da alındığı anlaşılmaktadır. H. Veli Yücebay'ın *İslâm Dininde Yenilik* adlı eserin 03/09/1937 tarihinde yasaklanması buna örnektir.³² A. İbrahim'in eseri ile ilgili kararnamenin diğer ilginç tarafı, Heyet-i Vekile'nin önüne gelmeden önce Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya tarafından hazırlanmış olmasıdır. İlginç olmasının sebebi, Şükrü Kaya'nın dindarları rencide edici benzer görüşleri meclis kürsüsünden dillendiren kişilerden olmasıdır.³³ Mezkûr şahsın bu tezat

³¹ Ek belgede ayrıca eser ile ilgili şu bilgilere de yer verilmiştir: "Bu eserin yazılmasında aşağıdaki üç sebepten biri amil olabilir: 1. Muharririn maksadı Cumhuriyet prensipleri ile müslümanlığın birbirine aykırı olduğunu ileri sürerek henüz dinine merbut olan İslâm Türkler arasında Cumhuriyete karşı inançsızlık uyandırmak. 2. Protestanlık usulünün Türk dinine sokulması için milliyet kelimesini kendine paravan yapmak. 3. Pozitivizm ile Bektaşilik ve Protestanlık arasında karışık ve milletin genel düşüncelerini bozacak yeni bir mezhebi ortaya atmak. Yirminci asrın lâik gençliği ahlâk meftumunu artık dinden almadığı gibi dinin merasimi gündün güne kıymetini kaybederken bunları yeni bir şekilde tekrar yaşatmak istemesi, hüsnüniyet sahibi olsa bile muharririn millî kültürü darbeleyen muzır bir fert olmasını icap ettiriyor. Binaenaleyh bir takım kılıfalar açacak ve gençliğin kültürüne zarar verecek olan kitabın toplattırılması ve yazarı hakkında ayrıca ihtiyatî tedbirler alınması icap eder." BCA, Fon No:030.18.01, Kutu No:78, Dosya No:76, Sıra No:20.

³² BCA, Fon No:030.0.018.001.002, Kutu No:78, Dosya No:76, Sıra No:20. H. Veli Yücebay'ın eserinin yasaklanması ile ilgili kararnamenin ekinde ise şu bilgilere yer verilmiştir: "Bu kitap mahiyeti itibarıyla İslâm dininde bazı reformlar yapmak maksadını takip etmektedir. Bu kitabın bazı dinî münakaşaların zuhuruna sebep olması muhtemel bulunduğu gibi dünyevî kanunlarla da zekât gibi dinî ahkâma müeyyideler konulması istenmekte ve hükümetlerin bunu takip etmesi hususu ileri sürülmektedir. Aynı zamanda müellif bunların bir İslâm kongresinde kararlaştırılacağını bildirmektedir. Bu neşriyat mahiyeti itibarıyla Türkiye'nin lâiklik prensibi aleyhinde olup dinî dünya işlerine müdahale ettirmek kastını gütmektedir." BCA, Fon No:18.00.00.00, Kutu No:86, Dosya No:171, Sıra No:1935.

³³ Mesela Meclis'te yaptığı bir konuşmada din hakkındaki görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir: "Her dinin kavaidi esasıyesı herkesin malumudur. Dinler işlerini bitirmiş vazifeleri tükenmiş, yeniden uzviyet ve hayatiyet bulamayan müesseselerdir (Onay sesleri, alkışlar) Binaenaleyh, şimdiye kadar meri ayını tespit etmek gayet kolaydır. Zaten din kitaplarında da yazılıdır. Bu kitaplar bir sır değildir ve kimsenin de inhisarında değildir. (Tasvip sesleri ve alkışlar)" TBMM Zabıt Ceridesi, C.XXV, Devre IV, İctima IV, İnikat XI, 03.12.1934, s.77.

yaklaşımı M. Kemal Atatürk'ten çekinmesinden ötürü sergilediği yorumunda bulunmak mümkündür.

M. Kemal Atatürk döneminde yasaklanan dördüncü tür yayın, yurt dışında basılmış iç ve dış siyasete uygun bulunmayan eserlerdir. Buna Bahai News adındaki mecmua hakkında alınan kararı örnek vermek mümkündür. İlgili kararnamede bu durum: *'Bahai News adındaki mecmuanın, zararlı yazıları taşıdığı anlaşıldığından matbuat kanununun 51 inci maddesi mucibince Türkiye'ye sokulmasının yasak edilmesi, Dâhiliye Vekilliği'nin 16/11/1936 tarih ve 1713 tezkeresi ile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyeti'nce 16/11/1936 da onanmıştır'* şeklinde belirtilmiştir.³⁴ Mezkûr yayının hangi sebeple yasaklandığı ekinde yer alan ifadelerden anlaşılmaktadır. Konu hakkında ek belgede; *"İngilizce mecmua birlik itikadlarını, bu dinin teşmili için alınan tedbirleri, dinden süluk edenlerin listesini, din mensuplarının ve komitelerinin mektuplarını, raporlarını, Bahailere yapılan tavsiyeleri ve bahai halleri hakkında malûmat vermekte ve din propagandası yapmaktadır. Cemiyetin lâıyıklık ve inkılapçılık şiarına aykırı olan bir neşriyatın memleketimizde yayılmasını faydalı bulmuyoruz"* şeklindeki tespitlerle mecmuanın lâik yönetime zıt görüşlere sahip olduğu belirtilmiştir. Benzer şekilde, el-Camiatü'l-İslâmiyetü'l Aleviye tarafından bastırılan bazı risaleler de 27/01/1937 tarihinde içerisinde bulunan bölücü ifadeler sebebiyle yasaklanmıştır.³⁵ Bu durum, M. Kemal Atatürk'ün dini alet ederek bölücü faaliyetlerde bulunan yayınlara karşı oldukça hassas olduğunu göstermektedir.

M. Kemal Atatürk döneminde yasaklanan beşinci tür yayın, din eğitime yönelik bazı eserler hakkındadır. Bu tür yayınlar, din eğitimi veriyor olması sebebiyle değil de, içerisinde konu edilen bazı başlıklar sebebiyle yasaklanmıştır. Bu sebeple yasaklanan en meşhur ve ilginç yayın, Yeşiloğlu Mehmet Salih tarafından kaleme alınmıştır. Konunun ilginç yönü, eserin

³⁴ Bu kararnamenin ekinde dönemin Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'nın konu hakkındaki resmî belgesi yer almaktadır. İlgili belgede şu bilgilere yer verilmiştir: *"Bahai haberleri adını taşıyan 'Bahai News' Mezkûr mecmuanın memlekete ithalinin men'i için matbuat kanununun 51 inci maddesinin tatbiki hususunda Vekiller Heyeti'nin bir karar itibaz etmesini rica eylerim."* BCA, Fon No:030.0.18.01.02, Kutu No:69, Dosya No:88, Sıra No:18.

³⁵ BCA, Fon No:030.18.01.02, Kutu No:71, Dosya No:8, Sıra No:16.

neşrinden 13 yıl sonra yasaklanmış olmasıdır. Kitabın basımının yapıldığı 1924'ten sonra pek çok alanda yenilik yapıldığı düşünülürse, bu düzenlemelerden önce yayımlanmış bir eserin mahzurlu görülmesi alınan kararın hukuken tartışmalı olduğunu göstermektedir. Eserin yasaklanması ile ilgili kararnamede; *'Eski Erzurum sayılavı Yeşil oğlu Mehmet Salih tarafından 1341 senesinde İstanbul'da bastırılmış olan (Din Muallimi) adındaki eserin, Türk rejimine aykırı yazıları taşıdığı anlaşıldığından Matbuat Kanunu'nun 51. Maddesi hükmüne göre satışının yasak edilmesi, Dâhiliye Vekilliği'nin 26/1/1937 tarih ve 654 sayılı tezkeresi üzerine yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyeti'nce 28/1/1937 toplantısında onanmıştır'* ifadelerle yer verilmiştir.³⁶ Kararnamede dile getirilen *'Türk rejimine aykırı yazı'* ifadesinden kastedilenin; *"talak, tesettür ve evlenme bahisleri hakkında ileri sürdüğü mütealalar"* olduğu ek belgedeki ifadelerden anlaşılmaktadır. Mezkûr müellif bu yasaklama kararının sıkıntısını uzun yıllar çekmiş olmalı ki; 19.03.1946 tarihinde dönemin başbakanı Şükrü Saraçoğlu'na mektup yazarak, başka eseri hakkında da yasaklama kararının olup olmadığını sormuştur. Kendisine verilen 22.04.1946 tarihli cevapta başka yasaklı eserin bulunmadığı bildirilmiştir.³⁷ Benzer şekilde Şemsettin Yeşil tarafından hazırlanan *'Derslerim: İslâmiyetin Ruhı, Ahlakı, İtikadı'* adlı din eğitime yönelik kitap da yasaklanmıştır. Kararnamenin ekinde ise; *"Bu kitap muhteviyatı itibariyle din propagandası yapmakta ve medenî ve lâik ahlâk prensiplerinin aile arasında intişarına mani olmak gayesini takip etmekte"* şeklinde açıklama yer almıştır.³⁸ Bu durum M. Kemal Atatürk'ün lâik düzeni bozacak eser olarak gördüğü yayınlara karşı da hassas olduğunu göstermektedir.

Yukarıdaki kararname örneklerine toplu olarak bakıldığında; M. Kemal Atatürk'ün misyonerlik, din akidesini bozucu muhtevalı ve lâik devlet yapısına uymayan yayınlara karşı oldukça hassas olduğu anlaşılmaktadır. Kararname metinlerindeki ilginç husus ise, hepsinde Matbuat Kanunu'nun 51. maddesinin gerekçe olarak belirtilmesidir. İlgili kanun maddesinin yurt dışında neşredilmiş yayınları konu etmesine rağmen bütün

³⁶ BCA, Fon No:030.18.01.02, Kutu No:71, Dosya No:9, Sıra No:14.

³⁷ BCA, Fon No:030.01.0.0, Kutu No:65, Dosya No:401, Sıra No:9.

³⁸ BCA, Fon No:030.18.01.02, Kutu No:81, Dosya No:105, Sıra No:3.

eserlerin 51. maddeye göre yasaklanmış olması, yanlış bir hukukî gerekçelendirmedi. Bununla ilgili daha pek çok kararname örneğini görmek de mümkündür.³⁹ Bu yanlış uygulamanın sebebi ise, yasaklanan ilk yayının yurt dışında basılmış bir eserle ilgili olmasından kaynaklanmaktadır. Sonraki yasaklamalarda büyük ihtimalle bu kararname örnek alınmış, mevcut yanlış uygulama devam etmiştir.

4.M.Kemal Atatürk Döneminde Yasaklanan Dinî Muhtevalı Yayınların Memnû Kılınma Sebepleri

İsmet İnönü döneminde yasaklanan dinî yayınlarla ilgili belgelere bakıldığında, bu belgelerin bir kısmının M. Kemal Atatürk'lü yıllardaki hassasiyetle benzer olduğu görülmektedir. Bazı yayınların ise sadece İsmet İnönü'lü dönemde yasaklanan türden olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde yani 1938-1945 yılları arasında yasaklanan dinî içerikli yayınları da beş ayrı kategoriye ayırmak mümkündür.

Mezkûr dönemde yasaklanan birinci tür yayın, din eğitimine yönelik eserlerdir. Mustafa Kocabaş tarafından hazırlanan *Din Klavuzu* adlı yayın hakkında alınan karar buna örnektir. Bu kararnamenin diğer ilginç yönü ise, İsmet İnönü'nün Reisicumhur sıfatıyla katıldığı -muhtemelen- ilk Heyet-i Vekile toplantılarından birinde alınmış olmasıdır. Bu durumu ilgili kararnamenin tarihinden anlamak mümkündür. 15/11/1938 tarihli ilgili kararnamede; '*Mustafa Kocabaş tarafından kaleme alınan 'Din Klavuzu' adlı eserin 'zararlı yazıları taşıdığı anlaşıldığından'* yasaklanması konu edilmektedir.⁴⁰ Kararnamede belirtilen '*zararlı yazıları taşıdığı'* ifadesinden kastedilen mananın ne olduğu bilinmemektedir. Benzer şekilde Şükrü Vamık tarafından yazılan *İman ve Amel* adlı kitabın 24/02/1939 tarihinde yasaklanmasında da aynı ifadeler bulunmaktadır.⁴¹

1939-1944 arasında dinî içerikli genel yayınlarla ilgili yasaklama kararı bulunmamaktadır. Bununla birlikte bazı dinî broşürlerin yasaklandığı

³⁹ BCA, Fon No:030.18.01.02, Kutu No:22, Dosya No:27, Sıra No:3.

⁴⁰ BCA, Fon No:030.18.01.02, Kutu No:85, Dosya No:97, Sıra No:17.

⁴¹ BCA, Fon No:030.18.01.02, Kutu No:86, Dosya No:14, Sıra No:16.

ise vakidir.⁴² 1944 yılında ise, yasaklayıcı pek çok Heyet-i Vekile kararı alınmıştır. Ayrıca mezkûr yılda Basın ve Yayın Umum Müdürü de bazı yayınların yasaklanması hakkında tavsiye kararlar vermiştir. Bunlardan bir tanesi Şemseddin Yeşil'in 'Namaz Surelerinin ve Fatıha-i Şerife'nin Manası' adlı eseri hakkındadır. Basın ve Yayın Umum Müdürü Selim Sarper mezkûr yayımla ilgili Heyet-i Vekile'ye sunduğu yazıda; 'Yanlış bir usulle ve kifayetsiz bilgi ile yazıldığı, bazı yerlerinde de şîî propagandasına âlet olduğu anlaşılan eserin Matbuat Kanunu'nun 51 inci maddesine istinaden toplattırılması ve satıştan men'i hususunda' yasaklanmasını dile getiren resmî bir yazı kaleme almıştır.⁴³

İsmet İnönü döneminde yasaklanan ikinci tür yayın, harf inkılabına muhalefet olarak algılanan Arap harfli eserlerdir. Bu sebeple yasaklanan en ilginç yayınlardan biri, dua mecmuası olup, 15/11/1944 tarihli kararnamede; 'Seyit Muhammed Rahmi tarafından derlenen ve İstanbul'da Aydınlik Matbaası'nda basılarak yayınlanan 'Dua Mecmuası' adlı broşürün dağıtılmasının men'i ve mevcutlarının toplattırılması' şeklindeki bilgiye yer verilmiştir.⁴⁴ Benzer

⁴² Bunun bir örneği 24/06/1943 tarihinde yasaklanan İstanbul Sebat Basımevi'nce yayınlanmış 'Tebliğ' adlı broşürdür. BCA, Fon No:030.18.1.2, Kutu No:102.51.6, Dosya No:86.432, Sıra No:20260.

⁴³ Diyanet İşleri Reisliği Müşavere Heyeti tarafından Başvekalet'e yazılan belgenin ekinde şu bilgilere yer verilmiştir: "Eserde ilk söz olarak "Cenabı Hak okuduğunuzu bilmediğiniz halde huzuru-ma yaklaşmayınız, namaza girmeyiniz, buyuruyor" denilmiştir. Hâlbuki Kurân'da böyle bir ayet yoktur. Şarabın tahriminden önce nazil olan bir ayet vardır ki tercümesi şudur; "Ey iman edenler! Sarhoş iken söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayınız." Eser sahibi eğer bu ayeti kastediyorsa demek ki kendi düşüncesini Allah sözü gibi sürmek için 'sarhoş iken' cümle-i haliyesini ayetten kaldırmış ve manayı değiştirmiştir. Sonra da 'akıl nurunu izale eden her şeye müskir denir, en fena şarap gâffet şarabıdır' diyor ki; bu Kurân'ın gerçek anlamını arzuya göre çevirmektedir. Sonra Fatıha suresinde 'bizi doğru yola hidayet et' hitabını zirve-i tevhide giden yolu 'ihda etmeyi bildiriniz' şeklinde yazıyor. Hâlbuki ihda başka hidayet başkadır. Binaenaleyh bu da yanlıştır. Hele kevsir suresini anlatırken; 'Kevser'den murat Fatıma'dır' sahife: 30 demesi eser sahibinin şîî propagandasına aldandığını gösteren bir cehalettir. Hiçbir sunni âlim ve hiçbir ciddi müfessir Kevser'in kızı Fatıma olduğunu söylememiştir. Bunlar Kurân'ın manasını bilmeyerek tebdildir. Bu ise dinen men edilmiştir." BCA, Fon No:030.10.00.00, Kutu No:86, Dosya No:570, Sıra No:3.

⁴⁴ BCA, Fon No:030.18.01.02, Kutu No:107, Dosya No:80, Sıra No:03. Benzer bir karar Basın Yayın Umum Müdürü Selim Sarper'in imzasının olduğu 22/11/1943 tarihli İstanbul 'Bozkurt' kitabevi tarafından Yenısabah Matbaası'na bastırılıp yayınlanan 'Elmiftahülümün Litilavetü'l Kur'ânü'l Kerim' adlı eser için alınmıştır. İlgili kararda: "Teddikinde görüleceği veçhile; bu kitap Arap harflerini öğretmek maksadı ile neşredilmiş; şu kadar ki, Kur'ân okumayı öğretmek gibi bir gaye takip ettiği kitaba 'Kur'ân'ı Okutmak İçin Yardımcı Anahtar' suretinde bir ad konmakla anlatılmak istenmiştir. Kitabın dikkati çeken tarafı; 28, 29, 30 ve 31 inci sayfelerindeki dualardır. Bunların, Kur'ân'ı okutmak gayesiyle çıkan bir kitapta bulunmaları kitaba din propagandası mahiyetini vermiş sayılabilir. Çünkü bunlar

sebeple, İstanbul'da Kâğıt ve Basım İşleri Anonim Şirketi Matbaası'nda basılan bazı ayet, hadis ve ahlâkî öğütleri içeren Arapça levhaların dağıtılması da 15/05/1944 yılında men edilmiştir.⁴⁵

İsmet İnönü döneminde yasaklanan üçüncü tür yayın, misyonerliğe yönelik eserlerdir. Bu tür eserlerin en önemlilerinden biri Ömer Fevzi Mardin'e aittir. Mezkûr yazarın *İslâm Muhtırası* adlı yayını için hükümet, Diyanet İşleri Reisliği'nden görüş istemiştir.⁴⁶ Diyanet İşleri Reisliği'nin konu hakkında; *"Bu eserin adına ve içindeki İslâm, iman ve amel esasları gibi tabirlere bakınca İslâm dinine ait bir eser gibi görünür ise de müellif bu namlar altında kendince keyfi bir reform ve dinler arası propaganda yapmaktadır. Nitekim broşürün "müellifin eserleri sayfasında 7 No.da kayıtlı 'Dinler Arası İlmihâl Esasları' kitabında bu tevhehhümünü açıklamakta ve namazın yalnız duadan ibaret olduğunu söylemektedir. Bu broşürde yaptığı (amel, rıza, gaye esasları gibi) şeyler ve bunlar hakkındaki izahlar indiyattan ibaret ve tamamen uydurmadır. Netice kısmındaki iman ve İslâm tarifleri noksandır. Burada secde ve rükûu başlı başına birer ibadettir; zekâtı insanın yeterinden fazlasını vermesinden ibaret sayar. Bu itibarla broşürün ilmî ve dinî bir kıymeti olmadığı Müşavere Heyeti ifadesiyle beyan olunur"* şeklinde görüşünü rapor etmiştir.⁴⁷ Benzer sebeple, Ömer Fevzi Mardin'in *Din Dersleri* adlı eseri de yasaklanmıştır. Bu eserle ilgili olarak Diyanet İşleri Reisliği; *"Müellifin eserlerinde dinî bahislerinde dahi Amerikalılardan ve misyonerlerden bahsetmesi ve yazdığı yazılarda gizli bi tarikat ruhunun sezinlenmesi; üzerinde ehemmiyetle durulacak iki noktadır. Kitabın (Din Dersleri) adını taşıması büsbütün hususî bir maksat gözetildiği fikrini vermektedir. Binaenaleyh bu eserin yayımında mahzur vardır"*⁴⁸ şeklinde görüşünü belirtmiş, Matbuat Umum Müdürlüğü de; *"Öteden beri misyonerlik propagandası yapan ve yeni bir din telâkkisi aşılamağa çalıştığı Emniyet raporlarıyla da tebeyyün eden Ömer Fevzi*

Kur'ân-ı Kerim parçalarından olmayıp Arapça dualardır." BCA, Fon No:030.10.0.0, Kutu No:86, Dosya No:569, Sıra No:3.

⁴⁵ BCA, Fon No:030.18.01.02, Kutu No:105, Dosya No:28, Sıra No:20.

⁴⁶ BCA, Fon No:030.10.0.0, Kutu No:86, Dosya No:570, Sıra No:7.

⁴⁷ BCA, Fon No:030.10.0.0, Kutu No:86, Dosya No:570, Sıra No:7.

⁴⁸ BCA, Fon No:030.10.0.0, Kutu No:87, Dosya No:374, Sıra No:1; Dönemin Diyanet İşleri Reisi'nin kurum içi yazışmalarda Ömer Fevzi Mardin'in eserleri hakkında müftüleri de uyarmıştır. BCA, Fon No:051, V33, 00, Kutu No:4, Dosya No: 36, Sıra No:19.

Mardin'in adı geçen bu eserinin mevcutlarının toplatılması ve satışının yasak edilmesi hususunda gerekli Bakanlar Kurulu Kararı'nın alınması" gerektiğini Heyet-i Vekile'ye rapor etmiştir.⁴⁹

İsmet İnönü döneminde yasaklanan dinî içerikli dördüncü tür yayın, dönemin hükümetini eleştiren yazarlara aittir. Bunun bariz örneklerini Kemal Pilavoğlu,⁵⁰ Bediüzzaman Said Nursî⁵¹ ve Eşref Edip gibi dönemin hükümetine eleştiri içerikli yazılar kaleme alan kişilerin eserleri hakkında alınmış kararnamelerde görmek mümkündür.⁵² Mesela Eşref Edip'in 'Çocuklarımıza Din Okuma Kitabı' adlı yayını hakkındaki kararnamede kitabın yasaklanmasına gerekçe olarak; 'Kitabın okul kitabı sanılabilecek bir şekil verilmiş olmasından dolayı dağıtılmasının men'i ve mevcutlarının toplattırılması' gibi eleştiriye açık bir uygulamanın sergilendiği görülmektedir.⁵³

İsmet İnönü döneminde yasaklanan dinî içerikli beşinci tür yayın, memnu kılınma sebebi hakkında herhangi bir açıklama yapılmayan eserlerdir. Bununla birlikte, kararnamede yer alan kelimeler diğer belgelerdekilerle karşılaştırıldığında, bunların bir kısmının harf inkılabına muhalefet sebebiyle yasaklandığı anlaşılmaktadır. Bu tür yayınların en ilginçlerinden biri, mevlid kitabı hakkında alınmıştır. İlgili resmî belgede sadece; 'İstanbul'da Maarif Kitaphanesi tarafından yayınlanan 'Tekmil ve Musahhah -Mefhari Mevduat- Mevlüdü Şerif' adlı kitapla yine İstanbul'da Bozkurt Kitap ve Basımevi tarafından yayınlanmış olan "Tam ve İlaveli Mevlüdü Nebevi" adlı kitabın

⁴⁹ BCA, Fon No:030.10.0.0, Kutu No:87, Dosya No:374, Sıra No:1.

⁵⁰ Kemal Pilavoğlu'nun eseri 24/11/1949 tarihinde yasaklanmıştır. BCA, Fon No: 030.18.01.02, Kutu No:121, Dosya No:83, Sıra No:16.

⁵¹ Bediüzzaman Said Nursî'nin eserlerinin yasaklanması 1945 sonrasına tekabül etmektedir. Mesela bir eseri 11/12/1947 tarihinde yasaklanmıştır. BCA, Fon No: 030.18.01.02, Kutu No:115, Dosya No:77, Sıra No:6.

⁵² Eşref Edip 1950 öncesinde olduğu gibi sonrasında da CHP'ye yönelik oldukça sert eleştiriler yöneltmiştir. Bunun bir örneği 'Bu Adam Ne İstiyor' adlı kitabıdır. Yazar bu kitabın dış kapağında 'CHP'nin yedi başlı lideri, milletin sinesinden artık elini çeksin' ifadesi yer almaktadır. Edip, *Bu Adam Ne İstiyor*, İstanbul: Sebilürreşad Neşriyat, 1968.

⁵³ BCA, Fon No:030.0.018.001.002, Kutu No:107, Dosya No:103, Sıra No:13.

dağıtılmasının men'i ve eldekilerin toplattırılması' gibi eserle ilgili tanıtıcı bilgiye yer verilmiştir.⁵⁴

İsmet İnönü döneminde pek çok dinî içerikli eser gibi gazete ve mecmua da yasaklanmıştır. Bunun bir örneğini *En Son Dakika Gazetesi* ile ilgili belgede görmek mümkündür. Bu belgede; "14 Mart 1945 tarihli sayısının 'Bir Dakika Başbaşa' sütununda çıkan ve metni ilişik olarak sunulan 'Felsefe' başlıklı yazı ile ruhu ve Allah'ı inkâr edenlerin ancak ahmak ve cahiller olduğu tebarüz ettirmek suretiyle, din propagandası yapılmakta olduğu görülmüş ve adı geçen gazete müdürlüğünün dikkat nazarı çekilmiştir" ifadeleri kullanılmıştır.⁵⁵ Benzer şekilde başka gazete⁵⁶ ve mecmuaların da dinî muhtevalı yazılar sebebiyle yasağa maruz kaldığı anlaşılmaktadır. Bunlar arasında, Diyanet İşleri Müşavere Hayeti azalarından Yusuf Ziya Yörükân'ın *Kutlu Bilig Mecmuası'*nda kaleme aldığı '*Âile Terbiyesinde Ana Babanın Mükellefiyeti'* başlıklı yazıyı zikretmek mümkündür.⁵⁷

1925-1945 yılları arası din ile ilgili yasaklanan yayınlara genel olarak bakıldığında, yasaklamaların çoğunda Diyanet İşleri Reisliği'nin görüşüne başvurulmadığı veyahut bu alanla ilgili olarak görev verilmediği anlaşılmaktadır. Bunun sebeplerinden bir tanesi de, konu hakkında hukukî dayanağın bulunmamasıdır. Bu duruma, 14 Haziran 1935 tarih ve 2.800 sayılı Diyanet İşleri Teşkilat Kanunu sonrasında bir takım zevat tarafından neşredilen dinî içerikli kitapların yasaklanmasının gerekli olup olmadığı yönünde resmî soru yöneltilmesi örnektir. Diyanet İşleri Reisliği ise, kendisine yöneltilen bu soru hakkında ilgili birimlere; dinî eserlerin tetkik edilmesi ve bunlara ruhsat verilmesi hususu ile ilgili görev tevdi edilmediği, bu yönde herhangi bir çalışma yapılacaksa bunun ancak 16 Haziran 1330 (1914) tarihli *Tetkik-i Mesahif Meclisi Nizamnamesi* ile mümkün olabildiğini bildirmiştir. Kurum Abdullah Korunan ve Cemal Ögütçü hakkında yürüttüğü

⁵⁴ BCA, Fon No:030.18.01.02, Kutu No:108, Dosya No:43, Sıra No:9. Benzer bir karar 25/11/1944 tarihinde de alınmış olup *Mevlid-i Şerif Kitabı* ile birlikte *Namaz Hocası* adlı yayınlara da yasaklanmıştır. BCA, Fon Kodu:30.18.1.2, Dosya:52-33, Yer No:107.82.12, Sıra No:1848.

⁵⁵ BCA, Fon No:030.10.0.0, Kutu No:86, Dosya No:572, Sıra No:6.

⁵⁶ BCA, Fon No:030.01.0.0, Kutu No:90, Dosya No:560.Sıra No:7.

⁵⁷ BCA, Fon No:030.10.0.0, Kutu No:86, Dosya No:571, Sıra No:40.

tahkikatı buna istinaden gerçekleştirmiştir.⁵⁸ Bununla birlikte, kurumun reisleri kimi zaman, bir kısım dinî içerikli yayın hakkında ilgili mercileri uyarmayı da görev bilmiştir. Bu minvaldeki M. Rifat Börekçi imzalı Başvekâlet'e gönderilen yazıda; *'Balıkesir Lisesi Muallimleri'nden 'Ahmed Rasim Hayyat' tarafından 'Amme Cüzü veya Kur'ân'ın İç Yüzü' adında bir eser yazılıp bastırıldığı ve bununla açıktan açığa Kur'ân-ı Kerim'i ve Peygamberi tezyif ve tahkir ettiği vuku bulan müracaatlardan anlaşılması ve bu kerre makamımıza gönderilen bir nüshası tarafımızdan tedkik edilerek mumaileyhin yüzlerce milyon insanın ta'zim ve tebcil eylediği bir kitabı celil ile bir peygamberi zışanı tezyif ve tahkir etmekle kalmayarak aynı zamanda hakikate ve tarihe karşı da en büyük ve açık iftiralar savurmaktan hiç sıkılmamış olduğu görülmüştür'* şeklindeki ifadelerle ilgili birimlerin görevini yaparak halkın dinî inançlarını rencide eden kişi hakkında gereken muamelenin yapılması hakkında göreve çağırmıştır.⁵⁹

Benzer sebeple kaleme alınan bir diğer belge ise, M. Şerafettin Yaltakaya imzalıdır. Bu belgede, Diyanet'in Başvekâlet'ten dinî içerikli yayınlar hakkında görev verilmesi konu edilmiş, bunun önemi; *"Geçen sene 'Medeniyet Güneşi' adını taşıyan ve Müslümanlık altında Protestanlık propagandası yapan bir eserle bu sene Ömer Fevzi Mardin adında birinin 'Din ve Milletlerarası İlmihal' adlı yeni dinî bir tez mahiyetindeki eseri ile kendisini yeniden his ettirmiş bulunmaktadır"* şeklinde örneklendirilerek dile getirilmiştir.⁶⁰ M. Şerafettin Yaltakaya'nın bu yazıyı Başvekâlet'e göndermesinin sebebinin, *'Hz. Muhammed'e Dair'* şeklinde yıllar sonra kamuoyuna açıklanan bir kitabın yasaklanması ile ilişkili olma ihtimali yüksektir.⁶¹ Dine hakaret, iftira gibi ithamlarla ilgili

⁵⁸ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, İstanbul: Bilgi Yay., 1968, s.174.

⁵⁹ BCA, Fon No:030.10.0.0, Kutu No:86, Dosya No:568, Sıra No:7.

⁶⁰ BCA, Fon No:30.10.00.00, Kutu No:26, Dosya No:151,Sıra No:21.

⁶¹ Gönderilen mektupta Matbuat Umum Müdürü'nün ismi Vedat Nedim Tör olarak geçmektedir. Bununla birlikte, ilgili tarihte ise, Selim Sarper bu görevdedir. Konu ile ilgili tartışmalar için bk: Edip, *"Tarihî Vesika"*, *Sebilürreşad Dergisi*, C.12, İstanbul: Hüsnü Tabiat Matbaası, S.284, Ocak 1959, s.144; Server İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Ankara: Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yay., 1943, s.271, 393; Düccane Cündioğlu, *"Cumhuriyet Tarihi Vesikalara 'Nasıl' Yorumlanabilir"*, *Yenişafak Gazetesi*, 16.07.1998, s.15; İsmail Kara, *"Cumhuriyet Dönemi Dinî Yayıncılığın Arka Planı ve Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları"*, s.25; Kamil Çoştu, *"1924-1949 Yılları Arasında Din Eğitime Yönelik Yayınlanmış Eserlerin Değerlendirilmesi"*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Eğitimi Bilim Dalı*, İstanbul, 2015, s.83-84.

olarak da dönemin Diyanet İşleri Reisleri çeşitli kurumlara bilgilendirici, dikkat çekici yazılar kaleme almıştır.⁶² Yine aynı şekilde gazetelerde yer alan dini tahkir edici ifadeler hakkında da ilgili kurumları uyaran resmî yazılar gönderilmiştir.⁶³ Diğer taraftan mezkûr kurum, dinî içerikli bazı güzel eserlerin desteklenmesi için de çeşitli gayretler göstermiş, konu hakkında müftülüklere resmî yazılar göndermiştir.⁶⁴

Tek parti dönemi idarecilerinin yasaklama kararlarını ele alan bazı araştırmacılar, bunlardan yola çıkarak çeşitli yorumlarda bulunmuşlardır. Meselâ, Mustafa Yılmaz'a göre, lâiklik ilkesini benimseyen Türkiye Cumhuriyeti'nin yöneticileri dinî propaganda yapılmasına gösterdikleri duyarlılığın benzerini yeni bir din oluşturma gayreti içinde olan ve İslâm dininin temel ilkelerine ilişkin yeni düzenlemeler yapmak isteyen yayınlara karşı da göstermiştir. Böylece Türkiye'de lâiklikten anlaşılanın dinî propaganda veya dini siyasete alet etmeye karşı oluş kadar, dini rencide edici yayınlara da karşı olmak şeklinde anlaşıldığını söylemek mümkündür.⁶⁵ Cemil Koçak ise, *'Doğru Yol'* adlı bir yayının yasaklama kararını değerlendirirken yönetimin algısını; *"Rejimin gözünde İslâmî pratikler, sadece inançlar değil, fakat ibadetler de, aslında lâiklikle uyuşmayan faaliyetler olarak görülüyor ve böyle tanımlanıyordu. Bu bakımdan bir müslümanın İslâm dininin temel kurallarını gündelik hayat içinde uygulamaya sokması, gerçekte rejim açısından lâiklik ilkesi ile bağdaşmayan ve bağdaşmaz bir etkinlik olarak görülüyordu. İslâmın temel kuralları ile rejimin temel kuralları arasında çelişki olduğu ve bu çelişkinin algılanabileceği yayım ve faaliyetlerin önünün kesilmeye çalışıldığı açıkça anlaşılmaktadır"*⁶⁶ şeklinde, yönetimin günlük hayata yönelik müdahalelerine de değinmiştir. Bu durum, kurucu iradenin din algılayışının pratik hayata olduğu gibi basın-yayına karşı da olumsuz bir yaklaşım sergilediğini göstermektedir. Dinî içerikli yayınlara gösterilen menfî tavrın sadece bu alanla sınırlı olmadığı anlamına gelmektedir.

⁶² BCA, Fon No:030.10.0.0, Kutu No:26, Dosya No:151, Sıra No:34.

⁶³ BCA, Fon No:030.10.0.0, Kutu No:192, Dosya No:318, Sıra No:27.

⁶⁴ BCA, Fon No:051.0.00.00.00, Kutu No:3, Dosya No:17, Sıra No:5.

⁶⁵ Yılmaz, *"Cumhuriyet Döneminde Bakanlar Kurulu Kararı ile Yasaklanan Yayınlar"*, s.72.

⁶⁶ Cemil Koçak, *Tek-Parti Döneminde Muhalif Sesler*, İstanbul: İletişim Yay., 2011, s.79.

Bununla birlikte, kurucu iradenin bu yasaklayıcı tavrı, sadece dinî içerikli yayınlara karşı da sınırlı değildir. Az sayıda da olsa, dindarları rencide eden yayınlar da yasaklanmıştır. Buna bir örnek olarak Reşat Enis tarafından yazılıp İstanbul'da bastırılan *'Ekmek Kavgamız'* adlı romanı örnek vermek mümkündür. Komünist propaganda yaptığı gerekçesi ile yasaklanan eserlerin din aleyhine olumsuz ifadeleri de barındırması neşrinin engellenmesinde etkili olmuştur.⁶⁷ Kurucu iradenin bütün bu tavrını; dinî muhtevalı bazı basın-yayınları mahzurlu görerek yasakladığı gibi, kimi zaman da müslümanları rencide eden zararlı neşriyatları da memnu kıldığı şeklinde yorumlamak mümkündür.⁶⁸ İsmet İnönü'lü yıllarda dinin korunmasına yönelik tavrın az sergilenmesi, eleştirilmesine sebebiyet vermiştir.⁶⁹

Sonuç

1925-1945 yılları arasında dinî muhtevalı bazı yayınlara yönelik yasaklama kararı alınmıştır. İlgili kararnamelere bakıldığında, bunların bir kısmında Mustafa Kemal Atatürk'ün; bazısında ise İsmet İnönü'nün imzasının bulunduğu Heyet-i Vekile kararı olduğu görülmektedir. Bazı eserlerin yasaklanma sebebi hakkında tafsilatlı bilgiye ek belgelerde yer verilmiştir. Bir kısım eserin yasaklanması ile ilgili ek belge bulunmadığı gibi, kararname içerisinde de muğlak ifadeler yer almaktadır. Bu sebeple konu üzerinde yorum yapmak daha da güçleşmektedir. Kesin olarak bilinen yorum yapılabilen gerçekse, kitapların hepsinin Matbuat Kanunu'nun 51. maddesine göre yasaklandığı; mezkûr maddenin ise sadece yurt dışında neşredilmiş yayınları kapsamasıdır.

⁶⁷ Yılmaz, "İsmet İnönü Dönemi'nde Bakanlar Kurulu Kararı ile Yasaklanan Yayınlar (1945-1949)", s.39.

⁶⁸ Almanya'da büyümek zorunda kalmış iki Türk çocuğunun milliyetine ve dinine yabancı kalacağını bildiren belgeler mevcuttur. BCA, Fon No:030.10.0.0, Kutu No:124, Dosya No:886, Sıra No:2.

⁶⁹ "Millî Şef döneminde yalnız din lehine yayın yapmak yasaktı. Din aleyhtarı yayınlar serbestti. Bunlardan bir örnek; 1943'te Zühü Oray tarafından Ankara'da yayımlanan 'Tanrı?' isimli bir kitapta, 'Tanrı fikrinin tekâmülü işleniyor, insanların tabiatındaki varlıklara taparken en sonunda 'Görünmez Kutsal Tanrı'ya inandıklarından bahisle, üç büyük peygamberin tarihinin bu olduğu üzerinde durularak "yeni bir insanlık dininin yaratılması" hakkında şu görüşlere yer veriliyordu: "Ümit edelim ki, yarının dünyası, imanın göklerden gelecek görünmez kuvvetlerle ve metafizik fikirlerle beslenmesin... İşte insanlık bu tabiatla yeni bir dinin (Auguste Comte'nin 'İnsanlık Dini'ne benzeri ve insanı merkeze alıp, ona tapan bir din anlayışı) doğuşunu dört gözle beklemektedir." Süleyman Kocabaş, (1923'ten 2023'e Türkiye Cumhuriyeti Tarihini V) İnönü Dönemi, İstanbul: Bayrak Matbaacılık, 2009, s.523.

M. Kemal Atatürk döneminde yasaklanan yayınlara genel olarak bakıldığında bunlar arasında; misyonerlik, zararlı yazıları ihtiva ettiği belirlenenler, yurt dışında neşredilen kışkırtıcı eserler, dinin yapısını bozucu ve din eğitime yönelik bazı yayınların bulunduğu görülmektedir. İsmet İnönü döneminde ise, bunlarla birlikte, Arap harfli çeşitli yayınlar ve hükümeti eleştiren kişilerin eserlerinin de memnu kılındığı anlaşılmaktadır. M. Kemal Atatürk döneminde Arap harfli yayınların yasaklanmamış olması, her iki devlet adamının bakış açısının bazı yönlerden farklı olduğunu göstermektedir. Bu sebeple tek partili dönemi, yasaklanan dinî içerikli yayınlar açısından M. Kemal Atatürk'lü ve İsmet İnönü'lü yıllar şeklinde iki kısma ayırarak değerlendirmek daha doğru bir yaklaşım tarzıdır. M. Kemal Atatürk döneminde İslâm dini akidesini zedeleyici yayınlara karşı gösterilen hassasiyetin İsmet İnönü döneminde gösterilmemesi ve bununla birlikte Arap harfli yayınlara karşı gösterilen şiddetli yaklaşım tarzı 1938-1945 yılları arasının daha fazla eleştirilmesine sebebiyet vermiştir.

Bununla birlikte, iki dönem idarecisinin din algısını sadece yasaklanan yayınlar üzerinden açıklamaya ve anlamaya çalışmak önemli olmakla birlikte, yeterli değildir. Çünkü yönetimin basın-yayına karşı gösterdiği tepki, sosyo-kültürel hayatın belirli bölgelerindeki yaptırımıdır. Bu sebeple, M. Kemal Atatürk ve İsmet İnönü döneminde yasaklanan dinî muhtevalı yayınlar, daha üst perdeden araştırılmalı ve okunmalı; tek partili dönemin din algısının sadece bir yönü olarak değerlendirilmelidir.

Kaynakça

1.Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon No:030.10.0.0.Kutu No:109, Dosya No:725, Sıra No:13.

BCA, Fon No:051.V33.0.0, Kutu No:4, Dosya No:36.Sıra No:15

BCA, Fon No:030.10.00.00, Kutu No:192, Dosya No:318, Sıra No:27.

BCA, Fon No:030.10.0.0, Kutu No:102, Dosya No:668, Sıra No:3.

BCA, Fon No:18.00.00.00, Kutu No:86, Dosya No:129, Sayı No:1933.

BCA, Fon No:030.18.01.02, Kutu No:37, Dosya No:48, Sıra No:07.

BCA. Fon No:030.10.01.02, Kutu No:51, Dosya No:8, Sıra No:13.

BCA, Fon No:030.18.01.02, Kutu No:47, Dosya No:58, Sıra No:02.

BCA, Fon No:030.0.18.01.02, Kutu No:69, Dosya No:88, Sıra No:18.

BCA, Fon No:030.18.01.02, Kutu No:71, Dosya No:8, Sıra No:16.

BCA, Fon No:030.0.018.001.002, Kutu No:78, Dosya No:76, Sıra No:20.

BCA, Fon No:18.00.00.00, Kutu No:86, Dosya No:171, Sıra No:1935.

BCA, Fon No:030.18.01.02, Kutu No:22, Dosya No:27, Sıra No:3.

BCA, Fon No:030.18.01.02, Kutu No:86, Dosya No:14, Sıra No:16.

BCA, Fon No:030.18.1.2, Kutu No:102.51.6, Dosya No:86.432, Sıra No:20260.

BCA, Fon No:030.10.00.00, Kutu No:86, Dosya No:570, Sıra No:3.

BCA, Fon No:030.18.01.02, Kutu No:107, Dosya No:80, Sıra No:03.

BCA, Fon No:030.10.0.0, Kutu No:86, Dosya No:569, Sıra No:3.

BCA, Fon No:030.18.01.02, Kutu No:105, Dosya No:28, Sıra No:20.

Coştu, Tek Parti Dönemindeki Bazı Dinî Yayınların Yasaklanma Sebepleri

BCA, Fon No:030.10.0.0, Kutu No:86, Dosya No:570, Sıra No:7.

BCA, Fon No:030.18.01.02, Kutu No:108, Dosya No:43, Sıra No:9

BCA, Fon Kodu:30.18.1.2, Dosya:52-33, Yer No:107.82.12, Sıra No:1848.

BCA, Fon No:030.10.0.0, Kutu No:86, Dosya No:572, Sıra No:6.

BCA, Fon No: 030.18.01.02, Kutu No:121, Dosya No:83, Sıra No:16.

BCA, Fon No: 030.18.01.02, Kutu No:115, Dosya No:77, Sıra No:6.

BCA, Fon No:030.01.0.0, Kutu No:90, Dosya No:560.Sıra No:7.

BCA, Fon No:030.10.0.0, Kutu No:86, Dosya No:571, Sıra No:40.

BCA, Fon No:030.10.0.0, Kutu No:86, Dosya No:568, Sıra No:7.

BCA, Fon No:30.10.00.00, Kutu No:26, Dosya No:151,Sıra No:21.

BCA, Fon No:030.10.0.0, Kutu No:26, Dosya No:151, Sıra No:34.

BCA, Fon No:030.10.0.0, Kutu No:192, Dosya No:318, Sıra No:27.

BCA, Fon No:030.10.0.0, Kutu No:124, Dosya No:886, Sıra No:2.

BCA, Fon No:030.0.18.01.02, Kutu No:51, Dosya No:4, Sıra No:5.

BCA, Fon No:030.18.01, Kutu No:78, Dosya No:76, Sıra No:20.

BCA, Fon No:030.18.01.02, Kutu No:81, Dosya No:105, Sıra No:3.

BCA, Fon No:030.18.01.02, Kutu No:71, Dosya No:9, Sıra No:14.

BCA, Fon No:030.01.0.0, Kutu No:65, Dosya No:401, Sıra No:9.

BCA, Fon No:030.18.01.02, Kutu No:85, Dosya No:97, Sıra No:17.

BCA, Fon No:030.0.018.001.002, Kutu No:107, Dosya No:103, Sıra No:13.

BCA, Fon No:030.10.0.0, Kutu No:87, Dosya No:374, Sıra No:1.

BCA, Fon No:051, V33, 00, 00, Kutu No:4, Dosya No: 36, Sıra No:19.

BCA, Fon No:051.0.00.00.00, Kutu No:3, Dosya No:17, Sıra No:5.

2.Sürelî Yayınlar

Albayrak, Sadık, *İrticanın Tarihçesi 5: Tek Parti Dönemi ve Batıcılık*, İstanbul: Araştırma Yay., 1989.

Bauberot, Jean, *Lâiklikle Tutku Arasında (1905-2005)*, (çev. Alev Er), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2004.

Cündioğlu, Düccane, "Cumhuriyet Tarihi Vesikaları 'Nasıl' Yorumlanabilir", *Yenişafak Gazetesi*, 16.07.1998, s.15.

Çoştı, Kamil, "1924-1949 Yılları Arasında Din Eğitime Yönelik Yayınlanmış Eserlerin Değerlendirilmesi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Eğitimi Bilim Dalı*, İstanbul, 2015.

Dikici, Ali, "Millî Şef İsmet İnönü Dönemi Lâiklik Uygulamaları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.42, Kasım 2008.

Edip, Eşref, *Bu Adam Ne İstiyor*, İstanbul: Sebilürreşad Neşriyat, 1968.

- "Zincirli Din Hürriyeti", *Sebilürreşad Mecmuası*, C.I, 12.08.1948, s.183.

- "Tarihî Vesîka", *Sebilürreşad Dergisi*, C.XII, İstanbul: Hüsnü Tabiat Matbaası, S.284, Ocak 1959.

Ertunç, Ahmet Cemil, *Cumhuriyet'in Tarihi*, İstanbul: Pınar Yay., 2004.

İskit, Server, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Ankara: Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yay., 1943.

Kara, İsmail, "Cumhuriyet Dönemi Dinî Yayıncılığın Arka Planı ve Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları", *Türkiye I. Dinî Yayınlar Kongresi (31 Ekim-3 Kasım 2003)*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2004.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri *Politikada 45 Yıl*, İstanbul: Bilgi Yay., 1968.

Kocabaş, Süleyman, *(1923'ten 2023'e Türkiye Cumhuriyeti Tarihi V) İnönü Dönemi*, İstanbul: Bayrak Matbaacılık, 2009

Koçak, Cemil, *Tek-Parti Döneminde Muhalif Sesler*, İstanbul: İletişim Yay., 2011, s.79.

- "Millî Şef Döneminde Yönetim ve Basın Hayatı", *Kebikeç Dergisi*, S.2, 1995.

Mahçupyan, Etyen, *Batı'dan Doğu'ya, Düünden Bugüne Zihniyet Yapıları ve Değişim*, İstanbul: Patika Yay., 2000.

Resmî Gazete, "Matbuat Kanunu", S.1867, 08.08.1931.

Şahhüseyinoğlu, H. Nedim, *Düünden Bugüne Düşünceye ve Basına Sansür*, Ankara: Paragraf Yay., 2005.

TBMM Zabıt Ceridesi, C.XXV, Devre IV, İctima IV, İnikat XI, 03.12.1934, s.77.

TBMM Zabıt Ceridesi, "Matbuat Kanunu", C.II, Devre IV, İnikat XXXV, 25.07.1931, s.374-375.

TBMM Zabıt Ceridesi, C.XIX, Devre VI, İctima 2, Atmış Birinci İnikat, 02.06.1941, s.6.

Topuz, Hıfzı, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003.

"Türkiye'de Din İlerliyor", *İslâm Mecmuası*, C.II, S.2, Şubat, 1958, ss.20-33.

Yılmaz, Mustafa - Doğaner, Yasemin, *Cumhuriyet Döneminde Sansür (1923-1973)*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2007.

- "Demokrat Parti Zamanında Bakanlar Kurulu Kararı ile Yasaklanan Yayınlar", *Kebikeç Dergisi*, S.22, 2006.

Yılmaz, Mustafa, "İsmet İnönü Döneminde Bakanlar Kurulu Kararı ile Yasaklanan Yayınlar (1945-1949)", *Kök Araştırmalar Dergisi*, C.II, S.2, 2000.

- "Cumhuriyet Döneminde Bakanlar Kurulu Kararı ile Yasaklanan Yayınlar", *Kebikeç Dergisi*, Yıl 3, S.6, 1998.

- "Demokrat Parti Zamanında Bakanlar Kurulu Kararı ile Yasaklanan Yayınlar", *Kebikeç Dergisi*, S.22, 2006.

Vurkaç, Yılmaz, *Atatürk ve Kitap*, İstanbul: Millet Yay., 1985.

